

УДК 336.71(657.1)

МРНТИ 06.35.51

Супугалиева Г.И.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
«Қаржы» кафедрасының
аға оқытушысы

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ЗЕЙНЕТАҚЫМЕН ҚАМСЫЗДАНДЫРУДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кілт сөздер: Зейнетақымен қамсыздандыру, зейнетақы жүйесі, зейнетақымен қамсыздандыруды үлестіру жүйесі, зейнетақымен қамсыздандыруды жинақтаушы жүйесі, зейнетақы.

Keywords: a pension provision, a pension system, the distribution system of pension provision, the accumulative system of pension provision, the pension.

Ключевые слова: Пенсионное обеспечение, пенсионная система, распределительная система пенсионного обеспечения, накопительная система пенсионного обеспечения, пенсия.

Кіріспе

Қазақстанда демократиялық және құқықтық мемлекеттің қызмет етуі халықты әлеуметтік қорғауға байланысты қарым-қатынастарды реттеуге деген қызығушылығын шарттады. Зейнетақымен қамсыздандыру қоғамның тұрақты дамуына әрекеттесетін мемлекеттің негізгі кепілдемесі ретінде қарастырылады, ол еңбекке жарамды халықтың мүддесіне қатысты.

Тақырыптың өзектілігі соңғы уақытта ерекше мәнді болып келе жатқан зейнетақымен қамсыздандырудың жоғары деңгейіне жету мәселелерімен шартталған. Мысалға, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтің «Қазақстан - 2050» Стратегиясы» атты Жолдауында ХХІ-ғасырдың жаһандық он сын-қатерінің бірі демографиялық теңгерімсіздік деп атап өтілді [1]. Халықтың қартаюымен анықталатын оның демографиялық құрылымындағы түбегейлі өзгерістер экономикалық белсенді халық пен зейнеткерлердің арақатынасында Қазақстан Республикасындағы, сондай-ақ, дамыған елдердің басым бөлігіндегі зейнетақымен қамсыздандырудың мәселелі сұрақтарына баса назар аудартады.

Тәжірибе бөлімі

Зейнетақы жүйесіндегі мәселелер бойынша теориялық-әдістемелік негіздері В.Еремеева, А.Смит, К.М.Тулепбаев, В.В. Куценко, М.Л. Захаров және т.б. сынды экономисттердің, зерттеушілер мен тәжірибешілердің еңбектерінде көрсетілген.

Зейнетақымен қамсыздандыруды іске асыру ерекшеліктерін ескере отырып, ақпараттық-сараптамалық материалдары орталық банктердің, қаржы биліктері мен еңбек және әлеуметтік қорғау мәселелері жөніндегі

органдардың есептері мен стратегиялық құжаттарында айтарлықтай шамада сипатталған.

Зерттеу барысында модельдеу, талдау, синтез, дедукция, индукция, жіктеу, жүйелі тәсілдеме, бақылау сияқты зерттеуді жүргізу әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Әлемдегі зейнетақымен қамсыздандырудың қалыптасуы және оны реформалау олардың тарихи дамуымен тікелей байланысты, бұл әртүрлі зейнетақы жүйелерінің құрылуын анықтайтын факторларды талдаудың бастапқы нүктесі болып табылады.

Бұрынғы зейнетақымен қамсыздандыру жүйелерін 1880-ші жылдары Германияда Отто фон Бисмарк құрған болатын. Оның негізі ретінде әлеуметтік қорғаудың дәстүрлі тетіктерінің сәйкес келмеуіне байланысты тәуекел мен қауіп-қатерден міндетті әлеуметтік сақтандыру әдісі болды.

1889 жылы әлемде тұғыш ресми зейнетақы жүйесі пайда болды. Зейнетақымен қамсыздандыру кезең-кезеңімен қалыптасып отырды, 1883 жылдан бастап науқастар мен жарымжан болып қалғандарға қаржылай көмек көрсетуді енгізу қарастырылды, кейінірек қамсыздандыру жаппай сипатқа ие болды. Бисмарктің зейнетақымен қамсыздандыру саласында жасаған реформаларының мақсаты – Германияны социалистік көзқарасты таратудан алшақтату, әлеуметтік саясаттағы реформалар арқылы жұмыс тобын жүйеге интеграциялауға тырысу болып табылады.

1935 жылы Рузвельт әлеуметтік қорғау Актісіне қол қойды, алайда АҚШ-та зейнетақымен қамсыздандыру жүйесі айтарлықтай кейінірек пайда болды. Екінші дүниежүзілік соғысынан кейінгі алғашқы он жылдықта әлемде Бисмарк пен Беверидждің зейнетақы модельдері қызмет етті.

Қазіргі кезде Ұлыбританияда, Австралияда, Канадада қолданылатын зейнетақымен қамсыздандыру моделін өз заманында У.Беверидж әзірлеген болатын. Оның моделіне сәйкес, зейнетақымен қамсыздандыру жұмыс берушілердің және жұмыс істейтін қызметкерлердің жарналары есебінен жүзеге асырылатын, ал зейнетақыға құқық алу мүмкіндігі жарналарды аударуға негізделетін. Бұл модельде әмбебаптылық қағидасы басшылыққа алынатын қағида қызметін атқарды, ол қызметкерлердің бір мөлшерде жарна аударып, кейіннен зейнетақы төлемінің бірдей мөлшерін алудан тұрды [2, 45-бет].

Әлемдік ауқымда зейнетақымен қамсыздандырудың бірнеше қалыптасу және реформалану қадамын бақылауға болады.

Бастапқы қадам – белгілі бір зейнетақы моделін пайдалану арқылы ұлттық зейнетақы жүйелерінің қалыптасуы.

Екінші дүниежүзілік соғысынан кейінгі кезең – халықты зейнетақымен қамсыздандырумен қамтудың кеңеюі, соның салдарынан әртүрлі елдегі зейнетақы жүйелерінің негізі салынады.

1970 ж. бастап 1990 ж. дейінгі кезең Латын Америка елдерінде, одан кейін – посткеңестік кеңістігіндегі елдерде зейнетақы реформаларының салдарынан зейнетақы парадигмасының өзгеруі.

Зейнетақымен қамсыздандыру модельдерін төлемдері бекітілген сызба түрінде және жарналары бекітілген сызба ретінде көрсетуге болады. Бірінші жағдайда зейнетақының мөлшері инвестицияланған капиталдың өнімділігіне қарамастан кепілдендірілген еңбекақыдан пайыз түрінде бекітіледі. Екінші сызбада зейнетақы төлемдерінің деңгейі жарна түрінде төленген сомаға және осы сома бойынша алынған пайызға тікелей тәуелді болып келеді. Төлемдері бекітілген сызба бөлу жүйесінде қолданылады, ал жинақтаушы жүйеде жарналары бекітілген зейнетақы тетігі пайдаланылады. Қос сызба қолданылған кезде, зейнетақы жүйесі араласқан болып табылады.

Басқару тәсіліне тәуелді мемлекеттік және жеке басқару ажыратылады, олардың мәні зейнетақы қорларын басқарудан тұрады.

Қатысу тәсілдері бойынша зейнетақы сызбалары міндетті, бұл кезде салымшы зейнетақы қорларына жарнаны заңнамалы түрде міндетті аударуы тиіс және ерікті деп бөлінеді.

Қазіргі уақытта әлемдік тәжірибеде зейнетақымен қамсыздандырудың негізгі үш институты қызмет етеді, олардың комбинациясы әртүрлі зейнетақы жүйесін құрайды. Дамыған елдерде кедейшілікпен күресу құралы ретінде әлеуметтік жәрдем. Зейнеткерлік жасқа толған кезде ең төменгі қажетті өмір сүру деңгейіне жету үшін міндетті зейнетақыны сақтандыру.

Жеке ерікті сақтандыру – еңбек қызметі тоқтатылған кезде тіршілік етуді қамтамасыз ету үшін ерікті негізде қаржы құралдарын жинақтау институты. Әлемдік тәжірибеде зейнетақы жүйесін жасаудың екі моделі іске асырылуда: үлестірмелі (бірдей) және жинақтаушы (жинақты).

Үлестіру моделінің негізіне зейнетақы көлемінің еңбекақы деңгейіне, еңбек өтіліне, сондай-ақ, сақтандыру жарналарының көлеміне тәуелділігі салынған. Сақтандыру жарнасының есебінен, ол жұмыс берушілер мен азаматтардан өндіріліп алынады, зейнетақының төленуі жүргізіледі, яғни мәнісі бойынша, «алдыңғы ұрпақтың зейнетақысы кейінгі ұрпақтың жарналары арқылы қаржыландырылады» .

Зейнетақы жүйесінің жинақтаушы моделі үлестіру моделінің толық қарама-қайшылығы болып табылады: сақтандыру жарналары мамандандырылған қаржы компаниясының зейнетақы шотына салынады, оның міндеті осы қаражатты арттыру үшін оны әртүрлі қаржы нарықтарында орналастыру. Жинақтаушы моделінің халықтың қартаюы мәселесіне тәуелсіздігі оның үйлестіруші моделінен елеулі өзгешелігі болып табылады.

Жинақтаушы моделінде келесі артықшылықтарды ажыратуға болады: демографиялық мәселелерге тәуелсіздігі, ол үйлестіру жүйелерінің тиімділігіне күмән келтіреді;

жинақталу сомасына, сондай-ақ, инвестициялау нәтижелігіне тәуелді зейнетақы мөлшерінің сараланғандығы;

мемлекеттің экономикалық дамуы үшін шоғырланатын қаражатты тиімді пайдалану мүмкіндігі.

Табыс туралы ілімге сәйкес классикалық экономика ғалымдары А.Смит, Д. Милль және Д. Рикардо оның негізгі құрамдастарына рентаны, капиталды (пайда) және еңбекақыны жатқызған. Зейнетақы тетігі

енгізілгенде әлемдік ғылым зейнетақыны жұмыс істейтін халықтың табысының бір бөлігі деп есептеді, себебі, ол ұрпақтардың тілектестігі қағидасы бойынша қайта бөлу үрдісінде егде халықтың табысына айналды. Дегенмен, зейнетақымен қамсыздандырудың әртүрлі сұлбасы пайда болған кезде, осы дефиниция мазмұнының мәні тұрғындар табысының бір бөлігі бола тұра, бірақ табыс әкелетін капитал ретінде трансформацияланды (өзгертілді).

Классик-экономисттер «капиталға табыс» дегенді капиталдан түскен пайыз сомасы және тәуекел үшін сыйақы деп түсінген. А. Смиттің пікіріне сәйкес, «адамдардың әлеуетте қазіргіден де көп тұтына алатыны жөнінде бекем сенімі болмағанша, олар өз иелігіндегі қаражатты және оның сатып алушылық қабілеттілігін пайдаланудан еш уақытта бас тартпайды» [3, 570-бет].

Осы пайымдаудың растауы ретінде зейнетақымен қамсыздандырудың үйлестірімді сызбасынан жинақтаушы сызбасына қарай ілгерілемелі кезеңі болып табылады, бұл нәтижесінде «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заңында мазмұнданатын «зейнетақы» түсінігінің анықтамасына алып келеді: «Зейнетақы – мемлекеттік базалық зейнетақы төлемінің және (немесе) жасына байланысты зейнетақы төлемдерінің және (немесе) еңбек сіңірген жылдары үшін және (немесе) бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан және (немесе) ерікті жинақтаушы зейнетақы қорынан төленетін зейнетақы төлемдерінің жиынтығы».

«Зейнетақы» және «науқастанып қалуы мен мүгедектігі бойынша әлеуметтік төлем» түсініктерін ажыратып алу қажет. Зейнетақы еңбекке қабілетті жылдар бойы жиналуы тиіс болса, әлеуметтік төлемдер мемлекеттің бірқатар себептен тұрмыс жағдайы төмен немесе еңбекке қабілетсіз тұрғындарға жәрдемдесу құралы болып табылады.

1998 жылы зейнетақымен қамсыздандыру саласында жүргізілген реформаның салдарынан Қазақстанның қаржы аренасында зейнетақы нарығының жаңа субъектілері, мысалға, Зейнетақы төлеу жөніндегі Мемлекеттік Орталығы (ЗТМО), кейіннен – Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры (БЖЗҚ) пайда болды. Оның функциясы - зейнетақымен қамсыздандыруға әкімшілік жүргізуді (басқаруды) қамтамасыз ету.

Бүгінгі күнде «зейнетақымен қамсыздандыру» түсінігінің семантикасына (мағынасына) қатысты пікірталастар өзекті болып табылады. Алайда, бұл мәселенің өзектілігі жағдайында, аталмыш салада теориялық зерттеулердің жетіспейтінін атап өтуге болады.

Қазақстандық ғалым экономистердің көзқарасында, зейнетақымен қамсыздандыру дегеніміз бұл «азаматтардың өз қарттығын материалдық және табиғи (әлеуметтік қызметтер) қамтамасыз ету үшін не болмаса, мүгедектіктің басталуы немесе асыраушыдан айырылып қалған жағдайда, табыстың бір бөлігін жинақтайтын құқықтық және әлеуметтік-экономикалық институты» деген анықтама берілген болатын. [4]. Мемлекеттің барлық тұрғыны зейнетақымен қамсыздандырудың объектісі болып табылады, ал

субъектісі зейнетақымен қамсыздандырудың ұйымдастырылуы мен басқаруын қамтамасыз ететін құрылымдар болып табылады.

Зейнетақымен қамсыздандыруды әртүрлі аспектіде қарастыруға болады. Бұл заң ғылымы тұрғысынан алғанда, зейнетақымен қамсыздандыру бұл қоғамның еңбекке қабілетсіз тұрғындарды өз қамқорында ұстауына бағытталған қарым-қатынасты реттейтін заңнаманың бір саласы болып табылады. Зейнетақымен қамсыздандырудағы құқықтық норманың басым бөлігі еңбең заңнамасының бір бөлігі, бұл зейнетақымен қамсыздандырудың еңбекпен өзара байланысты екенін көрсетеді.

Әлеуметтануда зейнетақымен қамсыздандыру - бұл жасына қарай, сондай-ақ, денсаулығына байланысты (мүгедектілік) еңбекке қабілетсіз тұрғындарды қоғамның есебінен қамқорында ұстаудың нысандар жиынтығы болып табылады.

Экономикалық ғылым тұрғысынан алғанда зейнетақымен қамсыздандыру ұлттық табыстың бір бөлігі болып табылады, ол еңбекке қабілетсіз тұрғындарды өз қамқорында ұстауға байланысты қолданылады.

«Зейнетақымен қамсыздандыру» түсінігін әртүрлі тұрғыдан қарастырылған бөлігінде жоғарыда көрсетілген анықтамалармен келісе отырып, зейнетақы жүйесін және мемлекеттің әлеуметтік жәрдемін ажыратуға баса назар аудару қажет.

«Зейнетақымен қамсыздандыру» және «зейнетақы жүйесі» анықтамаларының мағынасы ешбір жағдайда пара-пар болып табылмайды. Сондықтан зейнетақы жүйесі заң бойынша, елде қызмет ететін жүйе айтылады. Яғни, мемлекеттегі зейнетақы жүйесі зейнеткерлік жасындағы тұрғындардың орнықты өмір сүру деңгейін мемлекеттің реттеу құралдары арқылы қамтамасыз ету тетігі болып табылады.

Қазақстандық ғалым экономистердің зерделеуінен зейнетақы жүйесі «зейнетақымен қамсыздандыруды ұйымдастыру және басқару бойынша өзара байланысқан құрылымдардың жиынтығы, сондай-ақ, қарттық, мүгедектілік басталғанда немесе асыраушыдан айырылғанда азаматтарды материалдық және табиғи қамсыздандырудың құқықтық және әлеуметтік-экономикалық тетіктері» болып табылады [4]. Орыс экономистері зейнетақы жүйесі дегеніміз «...әлеуметтік қамсыздандырудың құрамдас бөлігі, қоғамның әлеуметтік саласындағы бір сектордың тиімді қызмет етуін қамтамасыз етуге арналған қорғаныстық тетік буыны» деп түсіндіреді [5, 103-бет]. Содай-ақ басқада ғалым экономистердің көзқарасы тұрғысынан алғанда, зейнетақы жүйесі «...тиісті зейнетақы қорларын құру жөніндегі қарым-қатынасты, оның есебінен зейнетақы төленеді және өзге де зейнеткерлік төлемдері жүргізіледі, қоғам мүшелерін зейнетақымен және өзге де зейнетақы төлемдерімен материалдық қамтамасыз ету жөніндегі қарым-қатынасты және зейнетақымен қамсыздандыруды басқару мен ұйымдастыру бойынша қарым-қатынастарын реттейтін кешенді құрылым» болып табылады [6, 255-бет].

«Зейнетақы жүйесі» түсінігін анықтаған кезде кейбір экономисттердің пікірінше, ол жарнаны жинауды, есебін жүргізуді және пайда көрушіге (бенефициарға) зейнетақы төлеуді қамтамасыз ететін тетік.

Осылайша, отандық және шетел экономисттерінің зерттеулеріне негізделі отырып, зейнетақы жүйесі – бұл қарттық басталған кезде материалдық ресурстарды резервтейтін әлеуметтік-ұйымдастырушылық, құқықтық және экономикалық институттар болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Осы жерден «зейнетақымен қамсыздандыру» түсінігіне анықтама беруге болады: зейнетақымен қамсыздандыру бұл – қарттық (немесе заңнамалық бекітілген қызмет өткерген жылдар) басталған кезде халықты материалдық ресурстарды резервілеу мүмкіндіктерімен қамтамасыз ету үшін құқықтық, экономикалық және әлеуметтік іс-шаралардың мемлекеттік жүйе болып табылады. Осы жүйенің арқасында экономикалық белсенділік кезеңінде аударылуы тиіс міндетті немесе ерікті зейнетақы жарнасының мөлшеріне сәйкес есептелетін зейнетақының бекітілуі емес, оның төленуі қамтамасыз етіледі

Экономикалық санат ретінде зейнетақымен қамсыздандырудың мәнін анықтаған кезде оның өзіндік ерекшелігін атап өтпесе болмайды, себебі ол ұлттық табыстың оқшауланған бөлігі бола тұра, оның бағыты әлеуметтің еңбекке қабілетсіз мүшелерінің қалыпты тіршілік ету жағдайын қалыптастыруға бағытталады

Экономикалық қатынастарға қатысушылар мыналар болып табылады:

- 1) мемлекет;
- 2) зейнеткерлік жасына жеткен тұлғалар;
- 3) экономикалық белсенді әлеуметтің мүшелері;
- 4) қызметкерлердің зейнетақы жарналарын аударуы тиіс ұйымдар (жұмыс берушілер).

Зейнетақы жүйесіндегі экономикалық қатынастардың объектісі ретінде зейнеткерлердің қажеттіліктерін өтеуге жіберілетін ұлттық табыстың бір бөлігі ретінде ақша қаражатын шоғырландыру болып табылады.

Қордың зейнетақы активтеріне зейнеткерлік жасындағы тұлғалардың әртүрлі санаты үміттені алады. Шартты түрде оларды екі топқа бөлуге болады:

- 1) қажетті еңбек өтілін жұмыспен өтеген және зейнеткерлік жасына жеткен тұлғалар;
- 2) қызметін өткеруі бойынша зейнеткерлікке шыққан тұлғалар.

Қорытынды

Зейнетақы жүйесінің қалыптасуы бойынша жүргізілген зерттеу негізінде мынадай қорытынды жасауға болады: ХХ ғасырдың басында әлеуметтік сақтандыру институттары басымды болды, ал мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру қағидалары оның орнын басты. Әлеуметтік теңгерімсіздік пен бюджеттің артып келе жатқан жетіспеушілігіне байланысты соңғы он жылдықта көптеген елдер өзінің қарттығын қамтамасыз ету бойынша әрбір азаматтың жеке жауапкершілігіне бағытталуға шешім қабылдады. Әрбір азаматтың зейнетақы қорында қаражат

жинауы «зейнетақы» түсінігін пайда әкелетін капитал ретінде мазмұндануын анықтады. Өртүрлі елде негіз ретінде алынған жинақтау жүйесі зейнетақы жүйесінің жалпымен қабылданған үш деңгейлі құрылымын анықтады.

Литература

- 1 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: Новый политический курс состоявшего государства» от 14.12.2012. [Электронный ресурс] URL: www.akorda.kz/upload/ (дата обращения: 28.10.2016).
- 2 Madrid R. L. Ideas, economic pressures and pension privatization // Latin American politics and society. – 2005. – Vol. 47. № 2. – P. 23-50.
- 3 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М. Экономика. 1993. – С. 570.
- 4 Тулепбаев К.М. Новая модель пенсионного обеспечения населения РК: теория, методология и механизмы реализации: автореферат дисс. докт. экон. наук – Алматы, 2007. [Электронный ресурс] URL: <https://refdb.ru/look/2492290-pall.html> (дата обращения: 29.10.2016).
- 5 Куценко В.В. Пенсионное обеспечение в России: История, состояние, перспективы: Текст лекций. – Новосибирск, 2006. – С. 103.
- 6 Захаров М. Л., Тучкова Э.Г. Право социального обеспечения России. – 2-е издание переработанное. – М.: Издательство БЕК, 2002. – С. 202-258.

References

1. Poslanie Presidenta Respubliki Kazakhstan- Lidera nacii Nursultana Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Strategiya Kazakhstan-2050»: Novyi pliticheskii kurs sostojavshego gosudarstva ot 14.12.2012. [Electronic resource] URL: www.akorda.kz/upload/ (date: 28.10.2016).
2. Madrid R. L. Ideas, economic pressures and pension privatization // Latin American politics and society. – 2005. – Vol. 47. № 2. – P. 23-50.
3. Smit A. An Inquiry into the nature and Causes of the Wealth of Nations) /- W.Economics. 1993, C. 570.
4. Tulepbaev K.M. Novaja model pensionnogo obespechenija naselenija RK: teorija, metodologija I mehanizmy realizasii: Avtoreferat diss. doct. econ. nauk – Almaty, 2007. [Electronic resource] URL: <https://refdb.ru/look/2492290-pall.html> (date: 29.10.2016).
5. Kucenko V.V. Pensionnoe obespechenie v Rossii: Istorija, sostojanie, perspektivy: Tekst lekicii. – Novosibirsk, 2006.-C. 103.
6. Zaharov M.L., Tuchkova E.G. Pravo socijalnogo obespechenija Rossii. 2nd edition.- M.: Publisher БЕК, 2002. – С. 202-258.

Анкета

Фамилия	Супугалиева
---------	-------------

Имя	Гулназым
Отчество	Ислямовна
Фото	
Научная степень	Магистр экономических наук
Ученое звание	-
Должность с кафедрой или департаментом	Старший преподаватель
Место работы	Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби
Раб. адрес	Республика Казахстан, г. Алматы инд 050040 пр. аль-Фараби, 71. 8(727)377-33-31 вн 12-52
Адрес на который Вы бы хотели получить авторский экземпляр	Республика Казахстан, г. Алматы инд 050040 пр. аль-Фараби, 71. 8(727)377-33-31 вн 12-52
Е-mail, телефон	gulnazym.supugalieva@mail.ru 8-778-100-28-69
Научные интересы	

Application form

Фамилия	Supugalieva
Имя	Gulnazym
Научная степень	Master of economics science
Ученое звание	
должность и кафедра или департаментом	Senior Lecturer
Официальное название места работы на англ. языке (нужно для того чтобы кроме индексации автора, индексировалась и организация)	Kazakh National University named after Alfarabi The Republic of Kazakhstan, Almaty, 050040 Index Alfarabi ave., 71. 8 (727) 377-33-31 ext 12-52

Дүниежүзілік зейнетақымен қамсыздандырудың қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктері

Түйін. Мақалада «Зейнетақымен қамсыздандыру» және «зейнетақы жүйесі» ұғымдарының мазмұны, әлемдік масштабта зейнетақымен қамсыздандырудың қалыптасу кезеңдері қарастырылады, олардың дифференциациясы әрқайсысының негізгі сипаттамасын белгілеуге мүмкіндік береді: ұлттық зейнетақы жүйелерінің қалыптасуы, халықты зейнетақымен қамсыздандырумен кеңірек қамту және зейнетақымен қамсыздандыру парадигмасын өзгерту. Дамыған елдердегі зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктерін салыстыра отырып талдау жасалған. Әлемдік ауқымда зейнетақымен қамсыздандырудың бірнеше қалыптасу және реформалану қадамын бақылауға болады. Бастапқы қадам – белгілі бір зейнетақы моделін пайдалану арқылы ұлттық зейнетақы жүйелерінің қалыптасуы. Екінші дүниежүзілік соғысынан кейінгі кезең – халықты зейнетақымен қамсыздандырумен қамтудың кеңеюі, соның салдарынан әртүрлі елдегі зейнетақы жүйелерінің негізі салынады.

Сонымен қатар аталған мақалада белгіленген төлем сызбалары және белгіленген жарна сызбалары арқылы көрсетілген зейнетақымен қамсыздандыру модельдері талданады, олардың басқару тәртібі мен қатысу тәсіліне байланысты классификациясы берілген. Қазіргі уақытта әлемдік тәжірибеде зейнетақымен қамсыздандырудың негізгі үш институты қызмет етеді, олардың комбинациясы әртүрлі зейнетақы жүйесін құрайды. Жеке ерікті сақтандыру – еңбек қызметі тоқтатылған кезде тіршілік етуді қамтамасыз ету үшін ерікті негізде қаржы құралдарын жинақтау институты. Сақтандыру жарнасының есебінен, ол жұмыс берушілер мен азаматтардан өндіріліп алынады, зейнетақының төленуі жүргізіледі, яғни мәнісі бойынша, «алдыңғы ұрпақтың зейнетақысы кейінгі ұрпақтың жарналары арқылы қаржыландырылады». Зейнетақымен қамсыздандырудың негізгі институттары қарастырылды және олардың комбинациясы түрлі әлем мемлекеттеріндегі зейнетақымен қамсыздандырудың замануи жүйелері қалыптасуының негізі болып табылды. Әсіресе, «зейнетақымен қамсыздандыру» және «зейнетақы жүйесі» ұғымдары дифференциясына ерекше көңіл бөлген.

Особенности становления и развития пенсионного обеспечения в мире

Резюме. В статье рассматривается содержание понятий «пенсионное обеспечение» и «пенсионная система», этапы становления пенсионного обеспечения в мировом масштабе, дифференциация которых позволяет выделить основные характеристики каждого из них : становление национальных пенсионных систем, расширение охвата населения пенсионным обеспечением и изменение парадигмы пенсионного обеспечения. Рассмотрены подробнее в качестве примеров особенности функционирования пенсионных систем ведущих западных стран на

современном этапе развития. В качестве дополнения к государственным механизмам пенсионного страхования в рамках реформ пенсионных систем в развитых странах вводились механизмы негосударственного пенсионного обеспечения. Внедрение элементов негосударственного пенсионного обеспечения происходило в формах обязательного и добровольного частного пенсионного страхования. Обязательное частное пенсионное обеспечение – вид пенсионного страхования, при котором пенсионные взносы застрахованных лиц перечисляются в частные пенсионные фонды, которые после выхода граждан на пенсию осуществляют выплаты. Добровольное частное пенсионное обеспечение предназначено для расширения возможностей обязательного пенсионного обеспечения, оно основано на добровольном создании частных портфелей сбережений в специализированных фондах и, как правило, осуществляется через негосударственный сектор. Также в статье анализируются модели пенсионного обеспечения, представленные как схемы с установленными взносами, дана их классификация в зависимости от способа управления и по способу участия. Рассмотрены основные институты пенсионного обеспечения, комбинация которых послужила основой для построения современных систем пенсионного обеспечения в разных странах мира. Особое внимание уделяется дифференциации понятий «пенсионное обеспечение» и «пенсионная система».

Features of formation and development of pension provision in the world

Resume. The article discusses features of pension systems of some foreign countries such as Australia, Finland, Netherlands, Great Britain, USA, Japan, Sweden, Chile and Russia. It represents a combination of three main institutions of pension provision – social assistance as a tool to fight with a poverty in developed countries, compulsory pension insurance to reach the minimum required level of life in old age and individual voluntary insurance, which is a tool to accumulate funds on a voluntary basis for a life support during the cessation of work activity. Article synthesized the information about pension systems mentioned countries in the world. It examines the concept of "pension" and "pension system", the stages of formation of pension provision in the world scale, differentiation which allows identifying the main characteristics of each of them: the establishment of national pension systems, the expansion of coverage and paradigm change of pension provision. The article also analyzes the model of pension provision, provided like schemes with defined benefit and defined contribution, their classification is given, depending on the control method and the method of participation. Also the article considers the main institutions of pensions, the combination of which served as the basis for building modern pension systems around the world. Particular attention is paid to the differentiation of the concepts of "pensions" and "pension system".